

Az Olaszországban megjelent jugoszláv költői antológia — a Nuova Poesia Jugoslava — körül kialakult vita lényegbe vágó kérdéseket is felvetett, például a nemzetiségek irodalmának hovatartozását. Bennünket ez közelebbről is érint, így hát különös érdeklődéssel olvastuk Antun Šoljan erre vonatkozó cikkét a Telegramban.*

*

Ehhez a kérdéshez szólt hozzá Fehér Kálmán a Képes Ifjúságnak adott nyilatkozatában. De mielőtt az ő véleményével foglalkoznánk, el kell mondanunk, hogy az újságíró, aki Fehér Kálmánt meginterjúvolta, rosszul értette, félreértette Šoljant. Ebből aztán további félreértések származnak, és Šoljannak olyan gondolatokat tulajdonítanak, amelyek már említett cikkében nincsenek is benne. Egészen más, amit Šoljan a nemzetiségi írók helyzetéről mond, és más, ahogy a Képes Ifjúság munkatársa interpretálja.

És megint más, amit Fehér Kálmán a feltett kérdésekre válaszolt.

Válaszában van sajnos, egy kifejezés, amely meghatározatlan: jugoszláv szellemiség. Ha ezt közelebbről meghatározza, világosabb lett volna egész gondolatmenete. Meg kellene végre vizsgálni ezt a fogalmat: honnan ered, miből tevődik össze, mivel járultak hozzá kialakulásához a nemzetiségek, elfogadhatják-e, beleilleszkedhetnek-e a nemzetiségek, nem túlságosan nemzeti alapokon (nyelv, hagyományok) nyugszik-e?

Akárhogy áll is a dolog a „jugoszláv szellemiséggel”, igaza van Fehér Kálmánnak, a szellemiség is döntően hat az irodalmi ide- vagy odatartozásra. Nem lehet azonban elválasztani, elszakítani a szellemiséget a hagyományoktól, tehát a nyelvtől sem. Nyelvünkben benne van szellemiségünk is. Nyelvünk története szellemiségünk története. Nézzük csak meg mai nyelvünket, azt a magyar nyelvet, melyet minden-

* Šoljan cikkét és Major Nándor válaszát e számunkban közöljük.

napi életünkben, a sajtóban, rádióban, sőt az irodalomban használunk! Mit mond ez a nyelv a mi szellemiségünkről?

Visszatértünk tehát a nyelvhez, amely, véleményem szerint, mégsem lehet egyedüli meghatározója az irodalom hovatartozásának. Végeredményben: tessék megkérdezni az író, kivel és kikkel vállal közösséget, melyik irodalomban érzi magát otthon! Hol találja meg magát, hol érvényesülhet, teljesedhet ki írói, alkotói egyénisége. Legyek konkrét? Melyik irodalomban, irodalmi közegben alkot szabadabban. Szerintem ez a döntő.

Az úgynevezett nemzetiségi irodalmak — gondolom — a boldog irodalmak. Helyzetüknél fogva megvan az az előnyük, vagy ha úgy akarjuk, kiváltságuk, hogy nemcsak nyelvi vagy hagyományi és nemcsak földrajzi meghatározottságok alapján egzisztálhatnak, hanem valóban egy szélesebb, határokat eltüntető, korlátokat nem ismerő, univerzális irodalom alapkövei lehetnek.

Erről a három tényezőről nem szabad elfeledkeznünk, ha íróinknak egyik vagy másik nemzeti irodalomba való sorolásáról beszélünk. A választás jogát — emberi és irodalmi szempontból egyaránt — mindenkinek meg kell adni.

*

Fehér Kálmán említett nyilatkozatában van egy mondat, amely irodalmunkban egészen új attitűdöt jelent. A mondat így hangzik:

„Panaszkodom, tehát akcióképes vagyok.”

Így is meghatározhatja egy költő ars poeticáját.

Vagy ez már anti-ars poetica?

*

A Képes Ifjúság interjúorozatában Fehér Ferenc is szót kapott az elmúlt hetekben. Különösen egy mondata figyelemre méltó ebben a nyilatkozatban. Azt mondta:

— A költő ne politizáljon, a politikus ne avatkozzék bele a költészetbe.

Fontos tétel, megszívlelendő szavak. Néhány sorral lejjebb ugyanebben a nyilatkozatban a következőket olvastuk:

— ...engedtessék meg nekem, hogy továbbra is versben szóljak arról, hogy mi az, ami nemzetiségi politikánkban leginkább izgat.

Mintha a versbe szedett politika nem volna politizálás. Pedig valószínűleg az. De már kevésbé valószínű, hogy jó vers is.

*

Őszintén, nyíltan, bátran vetett fel egy kérdést a Dolgozóban Vlaovics József: Van-e olvasótábora a vajdasági magyar

irodalomnak? A cikk számunkra életbe vágóan fontos ügyet firtat, talán az első minálunk, mely ilyen hangon szól erről a kérdésről.

Ez az, amiről beszélünk, vitáznunk kell, s ebben a kérdésben kell valamit tennünk is. Azóta azonban — sajnos — senki sem foglalkozott Vlaovics gondolataival, senki sem ment tovább, nem kutatta az okokat, nem tett javaslatokat, s a választalanság közönyünk szörnyű bizonyítéka. Pedig ha irodalmunk (és nemzetiségünk) életében vannak fontos pillanatok, akkor a mai az, és Vlaovics épp ennek a pillanatnak lényeges irodalmi problémáját teregette ki. Irodalomnak és közönségének közös létkérdése — ahogy Vlaovics megfogalmazza a dolgokat — hagyhat-e valakit is közömbösen ezen a tájon?

A hallgatás mintha a szomorú igent visszhangozná.

*

Az emberek, írók változásának, sokszor egészen érthetetlen pálfordulásának megdöbbentő példája Josip Vidmar esete. Vidmar, aki évekkkel ezelőtt azért küzdött, hogy a fantaszti-kum polgárjogot kapjon a jugoszláviai irodalomban, aki kemény harcot vívott a dogmatizmus ellen Zihert meg Lifsic képében, ma teljesen ellenkező álláspontot foglal el, mint régen. Még emlékszünk — néhány évvel ezelőtt volt — Vidmar előadására a Matica srpskában a modern képzőművészetéről. Vidmar jónak látta, hogy épp ebben a hagyomány-örző intézményben élesen megtámadja a modern képzőművészeti irányokat, s ugyanazokat az érveket használja, melyekkel Zihert vagy Lifsic is éltek, amikor Vidmar felvette velük a küzdelmet.

Most a sarajevói Odjekban olvastuk véleményét a modern irodalomról. A mai szlovén líráról szólva azt mondja, hogy az nem különbözik a német vagy francia, „vagy akármelyik, nemzetközileg hermetikus” költő alkotásaitól. Ezek „mind az abszurdum érzéséről írnak műveikben”. S Vidmar ugyanúgy érvel, ahogy régebben ellenfelei érveltek: a mi életünk különbözik a Nyugat életétől, tehát irodalmunknak is különböznie kellene. Márpedig, mondja Vidmar, a szimbólumok, allegóriák, amelyeket mai líránk használ, más irodalmakban már évszázadok óta ismertek. Az ilyen érvelést nem fogadhatjuk el, éles ellentétben van mindazzal, amit Vidmar azelőtt írt és mondott. Ezek az érvek nem állják meg a helyüket. Tizenöt éve ismétlik őket — hol Milan Bogdanović, hol Zihert, hol pedig — íme, most és egész váratlanul — Josip Vidmar.

Kiszámíthatatlan az ember útja. S vajon a jövőben hova vezethet?

*

Az írói szabadság egyik alapvető feltétele az alkotásnak és az irodalomnak. Jean Cassou nyilatkozott a szarajevói Odjeknak, s érdemes feljegyeznünk, mit mondott az író, a hatalom, a szabadság viszonyáról.

„Nem fogadhatjuk el, hogy egy hatalom, akármelyik, üldözze és elítélje az írókat és művészeket irodalmi vagy művészeti alkotásukért... A szólásszabadság sérthetetlen szűkséglet — ez minden.”

Ehhez fűződik, amit Cassou a szocialista realizmusról mondott.

„A realizmus nagy dolog. A szocializmus is nagy dolog. A szocialista realizmus verbális kombináció, melynek nincs semmi jelentősége és tartalma. Pusztá verbalizmus, skolasztika, pedantéria, középkori sötétség.”

*

A konzervatív dogmatikus irodalmi nézetekkel való leszámolást követeli Gyertyán Ervin a Kortársban Forgács László „József Attila esztétikája” című könyvének ürügyén. Gyertyán megállapítása szerint Forgács egy idejét múlta módszerrel, egy a priori kialakított álláspontonról elindulva tárgyalja művében József Attila esztétikai nézeteit. A könyv inkább Forgács nézeteinek kifejtésére szolgál, egy téves művészetelmélet alkalmazására, nem pedig József Attila esztétikai nézeteinek komoly, tudományos alaposságú vizsgálatára. Forgács hatalmas anyagot hordott össze, könyvének megadta a tudományosság minden látható jelét, de maradiságát, tendenciózságát nem tudta leplezni. A könyv nem József Attila, hanem legfeljebb Forgács László esztétikájáról ad képet az olvasónak. József Attiláról hamis képet kapunk itt.

Forgács könyvével nem foglalkoztunk volna külön se itt, se más helyütt, ha nem volna jelentős Gyertyán Ervin cikke. Nemcsak Forgács dogmatizmusával számol le Gyertyán, hanem a dogmatizmussal, konzervativizmussal általában a magyar esztétikai irodalomban. Erélyesen és joggal követeli a dogmatikus gondolkodásmód eltávolítását. Az olyan konstruálás, mint Forgácsé, Gyertyán szerint veszedelmes kísértet — s mi nagyon jól tudjuk, minek a kísértete —, mely „agyunkra, szívünkre, emberségünkre tör”.

S a magyar irodalomnak ma mérhetetlenül nagy szüksége van az ilyen kísértetektől való védekezésre, mi több, az ilyen kísértetek végleges elűzésére.

*

A Telegram regénypályázata, mely néhány évvel ezelőtt egy-két meglepetéssel szolgált, hozott néhány új nevet, felfrissítette a jugoszláv regényirodalmat, tavaly, úgy látszik, teljesen csődbe jutott. A beérkezett kéziratok közül négyet

választott ki a bíráló bizottság — eddig mindig hat volt a kiválasztottak száma —, de ez a négy sem közölhető úgy, ahogy a pályázatra érkezett, hanem nagyobb javításokra van szükség. Már 1965-ben látszott, hogy a pályázat színvonala csökkent az előző évekhez képest, most pedig minden jel arra mutat, elérte a mélypontot.

Csak egyet nem értünk. Ha pályázat, legyen pályázat. Tehát ha nincs megfelelő kézirat — márpedig amelyiken javítani kell, az aligha mondható megfelelőnek —, akkor miért kell mégis kiadásra javasolni őket? Hisz nyilvánvaló, hogy a javított regény már nem lesz az, ami a pályázatra érkezett, főleg pedig nem mutatja meg tisztán szerzőjének képességeit. Egy regényben pedig nem a lektori beavatkozásokra vagyunk kíváncsiak.

Ha így folytatódik a dolog, a Telegram megváltoztathatja pályázatának a feltételeit: elég lesz, ha a lektorok beküldik a javításokat. Mert jó regény, úgy látszik, nem jut már a Telegramnak.

*

A könyvkiadás sorsa elválaszthatatlan az irodalom sorsától. Nálunk, ez köztudomású, a könyvkiadás pillanatnyilag gyenge lábakon áll, nem is áll: már rogyadozik. Mi lesz hát az irodalommal?

Ez az a kérdés, mely minden író, művészt izgat, mindenkit, aki magáénak vallja az irodalom ügyét. A Telegram igen leverő adatokat közöl ezzel kapcsolatban:

Horvátországban 1954-ben 1249 közkönyvtár volt, 1966-ban már csak 435. Egy könyvtárra 9775 lakos jut.

A zágrábi lapnak ugyanabban a számában Zvonimir Golob, az ismert költő, drámai hangon szól a könyvkiadás háború utáni harmadik válságáról. „Ma a könyvkiadók egyharmadára csökkentik terveiket, felbontják a szerződéseket az írókkal és fordítókkal, inkább kártérítést fizetnek, mint hogy növeljék nyomdai adósságukat, s kénytelenek elutasítani minden tárgyalást az új kéziratokról.”

Ha a kultúra magára marad, fejezi be cikkét Golob, s a kínálat és kereslet törvényeinek vetik alá, ha a kultúráról a kulturátlanság fog dönteni a maga kereskedelmi álláspontjáról, ha a társadalom nem segíti a művelődést anyagilag is, erkölcsileg is, akkor a kultúra — sportműszóval élve — valahova az ötödik vagy hatodik ligába kerül...

A Republika című zágrábi folyóirat körkérdést intézett az írókhoz a könyvkiadás helyzetéről abból az alkalomból, hogy a bankok felhívták a könyvkiadó vállalatokat: hozzák összhangba a termelést az eladással. Tehát: csak annyi könyvet adjanak ki, amennyit el is adhatnak. Az írók — Vjekoslav Kaleb, Vlatko Pavletić, Slobodan Novak, Ivan Slamnig és mások — elkeseredett hangon válaszoltak a feltett kérdésre.

Vlatko Pavletić, a Matica hrvatska könyvkiadójának főszerkesztője élesen bírálta társadalmunknak azokat a képviselőit, akik nem mutatnak kellő érdeklődést a könyvkiadás problémájának végleges megoldása iránt. Josip Pupačić szerint a szocialista társadalomnak a viszonya a kultúrához a jugoszláv szocializmus alapvető problémáinak egyike...

„Az ember szeretne provokálni, sértegetni, hogy megmozgassa egy kicsit a szórakozó lelkek poshadt vizét — mondta Vjekoslav Kaleb. — A határozatlan bírálat utalásai alig érintenek valakit. Meg kell keresni a kimondott szavakat s az embereket, akik kimondták őket, s nyíltan beszélni róluk. Azt is mondhatnánk: tudjuk, miért szorítják háttérbe a művelődést, tudjuk, kinek nincs rá szüksége.”

Az inodalmi közvélemény felháborodása jogos. S lassan elérkezik annak is az ideje — vagy már itt is van —, hogy túllépjünk a felháborodáson.

TOMÁN LÁSZLÓ